

אריה ל. אבנרי

המאבק בספר-הלבן והקמת המוסד לעליה ב'

מפעל ההצלה האזרי שביצעו שליחי המוסד לעליה ב' אחרי מלחמת העולם השנייה, בהעלותם תוך שלוש שנים 83,000 עולים, כיום, ביבשה ובאוויר, העמיד כצל את בעיית הקמתו של המוסד, את המאבקים שקדמו לה, ואת הגורמים שהביאו לכסוף להכרתו כזרוע של ההגנה וכמשאלה להצלה. בין יסודות הגשמת הציונות, עליה, החייבות והגנה, הראשון היה הפגיע ביותר, כאשר ירדו עליו גזירות השלטון הבריטי. בהתייחסות – מה שנורש והוקם, התקיים והתפתח, בין שהשלטון הסכים לכך ובין שסירב להסכים: שום ישוב יהודי לא סולק מאדמתו, אפילו לאחר שתקפות הקרקע של הספר-הלבן נכנסו לתוקף. בהגנה – חיפשי נשק ומאסרים, וגם התמורים ביותר כדוגמת אלה של 'השבת השחורה' – לא היה כוחם לפרק את הנשק מן הישוב היהודי ולחסל את ההגנה. שונה היה הדבר בעליה הכלתי לגאליה: כאשר נתפסה אגיה נכח השלטון את מספר העולים ממסכת העליה, חזל במרוצת הזמן להקצות רשויות עליה, ובמקרה הקיצוני ביותר אף שילח עולים כלתי לגאליים לארץ גזירה. נמצא, ששכר ההתפלה יצא לא אחת, בהפסד העליה הלגאליה. לכן היו רבים וטובים בהגנה הציונית ובהגנת הישוב שראו בהעפלה מכשול למאבק הדיפלומטי על זכות העליה. יחידה מזאת, היו שהשימו אה פעילי ההעפלה שהם מתחילים במאבק המדיני, מוכוזים משאבים יקרים, מסבכים את העולים וגורמים לגירוש יהודים מן הארץ.

העליה העצמאית הבקיעה לה זרד לגיטימציה במוסדות הציוניים והישוביים תוך מאבקים ממושכים. החלה בה תנועת החלוץ, בתמיכת הקיבוץ המאוחד ואישים בתנועות העבודה וההגנה – אישים שמרכיבם עמדו מחוץ לקיימסד הציוני והישובי. ככל שהתמזפה האשליה, כי יזן מאבק פוליטי כלכר כדי להרחיב מכותו את ממדי העליה, או לפחות למנוע בעד צמצומה, כן הוכרה חזיתותה של ההעפלה, וכן גבר הצורך לזקום מוסד מרכזי, כפניפה להגנה הציונית, למוסדות המוסמכים של הישוב וההגנה וכפיקוחם. ואכן, הוקם המוסד לעליה ב', הוא זכה להכרה כזרוע של ההגנה.

אף-על-פי-כן לא חל שינוי משמעותי בפעולתו של המוסד. מה גרם לכך? מדוע נשאר מוכר רק לחצאין, והיחס הרופף אליו הוסיף להתקיים גם לאחר שהעליה הלגאליה צומצמה באופן החמור ביותר? ומדוע לא חל מפנה ביחס

226
227

הפליטים במהירות, וביצוע כאלה. אנתוני יכולים להתנגד באופן פאסיבי, אבל לא באופן אקטיבי או פרוכאקטיבי, ולכן יש להשקיע ממשכה רבה.²² לעומתו סברו ב'ג'ורג'יון, שעליה גלוייה, מאורגנת על-ידי הגוף המייצג את הצינורות, עשויה ליהפך לנשק, אם תמבצע לאור היום ובצורה מתגרה בשלטון הבריטי.

בישיבת מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל, ב-28 במאי, הגיש ב'ג'ורג'יון את תוכנית מלחמתו בספר-הולכו, לפי שניסח אותה בנואם, במסיבת ארגוני תנועות הנוער בירושלים, במוצאי חג השבועות (24 במאי). בסעיף העליה באמר:

שיעור העליה לא יהיה תלוי עוד במסמכות הועמות שתקבע הממשלה מונח לפנינו - אלא ב'רצונו ויכולתו של העם היהודי והנער החלוצי שלנו, בסידור העליה שלנו לא נחשב אף אנתוני עם גורמים כלליים בלבד, אלא נגביר את העליה כהמאם לצרכים האסטרטגיים [הדגשה שלי - א.ל.א.] של הצינורות הלהטות, ונעלה במנימום של זמן מאכסיום של עולים, נחשדה ראשונה כוחות חלוציים צעירים, אשר יעשו לאל את המניחות של הספר-הולכו, ויבטיחו את נצחתה של הצינורת הלהטות.²³

עתה הניח ב'ג'ורג'יון, אם כי באיחור רב, בערכה של ההצעה וטולקו הולקויהדעות בנוי ברל כצולטון וטבנקין אשר תמכו בה מראשיה של בניגוד לדעתו. אך היה הכבל רב בינו לבין שני חכדיו ביחס למהותה של העליה - האם היא מטרה לעצמה או אמצעי למטרה. ב'ג'ורג'יון ראה בעליה בעיקר נשק פוליטי, 'צהמאם לצרכים האסטרטגיים שלנו, היינו, כוידת התנגשות עם הממשלה הבריטית, שתסעיר את דעתהקהל בכריטיניה ובעולם, תעורר אהדה לצינורות המצילה פלויטים מרדופים, תגביר את הכוח הלהטות בארץ נגד מדיניות ההגבלות והאיסורים, ותאלץ את הממשלה הבריטית לשנות את מדיניותה. ואילו ברל וטבנקין ראו בהצעה בראש וראשונה מ'פעל הצלה' זרחק ומחמד, בעל השכיבות עליונה, שיש לכצעו בממדים גדולים בכל האפשר וכמשאיות מ'רכות, כדי שכל ספניה ח'גיע ליעדה בשלום, ורק באין מנוס אין לה'דחת גם מעימות עם הצבא והמשתרה.

במעצת מפא"י ב-24 באפריל אמר ברל כצולטון:
מה יהיה הכיטי הנהנן כוותר של א'י כני' ע'ה ק'ורה אומר: עלי'ה. אנתוני פוסלים את זכותו של המתקן - יהיה מי שיהיה - לגזור על שיבה בני ישראל לארצם... מלחמת העליה אינה צריכה להיות ענינם הפרטי של חבר אנשים בתנהלה הטובנות קיי שהקצאת 25,000 רישותיה עליה לפליטים, שעליהם דובר בספר-הולכו, תחבצע מ'יר. אולם כוונת הממשלה היתה שהובא הפליטים תיעשר חמש שנים.

מלאת קשות שבעות רבים בים. קברושים, שודרשים, מנצלים מסען אנטיש אמולל זה ונגזולים את רכושם. אך הם מוכנים לסבל הכיל אם יש סיכוי, ולי הקליש בריחה, להגיע לארץ. כאשר סינה ה'זפת על-ידי משמר כרישי היא משוטטת בית, נשים אתרים או שבה אל 'זאק' המוכסות, משום שלספינים אין מקום אתר ללכת לים... 2. ההודים כאן - ואנו מאמין בכל מקום - מברחים שלאנגלים אין זכות מוסרית להפר חוקה, אשר נעשה חלק מן החוק הניגולאומי ומתמשכה של ההיסטוריה בתקופה רבת התהשכות שלאור מלחמת העולם.

מכתב ברות זו במב וייצמן גם לאלכדט כהן בפאריס.²⁴ מנול המחלקה המדינית של המוכנות היהודית, משה שרתומק, אשר השקיע מאמצים ב'רלי פוסקים באמבק נגד צמצום העליה ה'גאלית, הודיע ב'צ במאי 1939 לסגן שר המושבות, ר' א. באטלר, כי

בעיני היהודים שנינו זה [המדיניות הבריטית החדשה - א.ל.א.] משולל כל חוקק חוקי, משום שביישומו הממשלה פנלה בניגוד למאנדט, שהוא הבסיס היחיד לשלטון בריטניה בארץ-ישראל, וכונינו להחלטה המפורשת של מועצת הבר'אלואום. בעיני היהודים איבדה הממשלה בקבלת השינוי הזה, את הזכות והטוסייה לפקח על העליה היהודית. החוק אשר לפני ייבצעו מעתה מסמות העליה היהודית אין לו ל'ידים כל חוקק מוסרי, ולכן אלה המפירים אותו וזכים למכניה צ'כודיה מלאה.²⁵

שרתומק לא הודיע לבאטלר שהוכנסות תקבל עליה אחריות לארגון עליה בלתי-לגאלית, אך לכל חלקי התנועה הצינורית היה ברור, שאם תמן כריטיניה תחוק חוקי לגזירות העליה, יעלו יהודים לארץ חרף ההגבלות והאיסורים, ומנהיגי התנועה יהיו מחוייבים להגן על זכות העליה בכל הדרכים. בענין ההצעה היה הכבל בין השקמוחיות של וייצמן ושרתומק לבין השקמוחיו של ב'ג'ורג'יון - האם היא אמצעי הגנה פאסיבי, אשר בהתמדתו וכניסול כל האפשרויות - הלגאליות והבלתי-לגאליות - תחזיק הצינורת מעמד תומך לפעול, או שהיא ע'שק התקפי, שבו תצא התנועה הצינורית למאבק, כדי לשייך את כריטיניה לשנת את מדיניותה. אחרי פרסום הספר-הולכו למאבק, כדי לשייך בענין העליה לארץ, כמו בענין העליה על הקרקע, יש להאבק עד כדי אי-שיתוף עם הממשלה, אך לא לפני מיצוי כל האפשרויות החוקיות. ב'מאי 1939 כתב לחתום גולדמן:

רק אם אנתוני יוזמים עבודה קונסטרוקטיבית, כמו עליה על קרקעות שקנועו והבאת עולים, נוכל להחזיק מעמד. שאם לא כן הכל יתנדף אחרי הפגנות-סדק מפמות - כמה אנשים יהרגו, תצטבר מ'ריות רבה ואנו נשקע בדרכו. רק בעבודה עשוי א'יהשתרף להפך לנשק רכ-צ'ר, אשר כויל להשפיע על הממשלה. אנו יכולים להביס אותם על-ידי עליה, על-ידי הבאת 25,000

אנו מוכרחים לומר ולהעלות עשרות אלפי איש לארץ, כי מרחפת בעולם אמת מלחמה... במקרה של מלחמה מצאנו עוד אילו עשרות אלפי צעירים בארץ או אמצעייהם כאן עלולה לקבץ את גורלנו... אינני רואה כל מניעה לכך שיבא עשרת אלפים בכל חודש, וזה יכול להיות באגרונום. למר של הספר-הלבן... אס יוקדשו 200 אלף לאי צרכי עליה אפשר להניא 200 אלף יהודים (כמובן צריך לזה הרבה זמן חודש) ולהביא את כל הזדבחה של החלק וטמ נותר... ועלינו לזאוג לשישים: להגדיל את מספרנו כאן עליידי הבאת עשרות אלפי צעירים ועליידי הגדלה כושר ההתגוננות שלנו.²⁵

שכוב אחרי כן חזר בו-גוריון על תביעתו לעליה גדולה לשיכבה הנהלת הסוכנות והודיע:

אחרת אנו עלולים לאבד את הארץ. כל פעולה כזאת קשורה בהוצאות ענקיות. לאחר שיקול דעת רב הגעתי למסקנה שהלוחץ לעשות את הניסיון, אם כי יש בו ריזקו גדול מאוד, החלטה היא בעלת אחריות רכה ואני מוכן לקבל עלי את האחריות הזאת.²⁶

תביעתו של בו-גוריון להקצות לפעולה כזאת 'הוצאות ענקיות' היוו בעין לעיני לרש. אלעזר קפלן, גזבר הסוכנות, תיאר את הקשיים הכספיים הכבדים שבהם שרדייה קופה הסוכנות ויש להזהר מלכבוש רכבות לירוח, חיים, גם את ההצעה שהגזברות חקבל הלוואה שתחזור לה ממגביה מיוחדות למען עליה, לא קיבל קפלן ואמר, שאין זכות להנהלה להחליט על צעדים כה מסוכנים עדב הקונוגרס, קפלן הוציע להנהלה להסכים להצעתו של בו-גוריון ועודד חקירה וסדרת בדבר אפשרות ביצוע עליה בקנה-מידה גדול. יצחק גבנוריים הצטרף לדעתו של קפלן - 'שנסכים באופן תיאודיסי להשקפותיו של בו-גוריון, אבל לשם כך אין לנו לנצל את כל הקרדיטים שלנו. משהו שפירא אמר, כי יעוד אלפים צעירים לא ישנו למקרה של מלחמה. הוא הציע בין ככך בקונוגרס הציוני העמית להתכנס בעוד בחודש יז.

להצעתו של בו-גוריון לארצו עליה גלויה ולהפעילה כנשק פוליטי הונגדו ומצוות אלה שעסקו בה כפועל. כעבור כמה שנים הסביר שאול אביגור את טעמי ההתנגדות:

בו גוריון העלה רעיון זה [העליה המווינת] - א.ל.א. כבר אחרי הספר-הלבן ב-1939, לא קיבלו רעיון זה ממספר נמקדים: א. זנלנו בהתנגדות כלי נשק היו שם נשים וילדים; ב. אין להשל על המשפיל משימה שלא יוכל לעשות בנה. ג. האינה נשכרו ב-1939 וכדור היה שהמאבק יביא לאבדון וסתימת דרכי התעפלה.

ד-שאר אל גלילי אמר באותו עניין:

תוכנית זו הביאה במנין את התמלוח האניה החדשה האנשים והתמלוחות כד חברי ההגנה למשטרה והצבא הכריטיים, ואת מתוך הכרה, שההדים למאבק זה

העושה את הדברים על דעת עצמו. היא צריכה להפוך לילד חוקי של התנועה הציונית. גם אין זה עניין של מפלגה אחת בציונות. זה צריך להיות ענין מוסכם בין כל המפלגות. אין להשאיר את העולה תבלתי-חוקי, טרף לבנפיות תזוסקות בזה להנאתו או לשם 'השפעה' ותחלולות ומסקרות אותו בבואו אל החוף... וכדי שלא יחסו לי כוחות אחרות, הריני רואה צורך להגדיר עצמי: במלחמת עליה אינני מתכוון להפגנה מדינית, כי אם קודם כל ע ליה במוש [ההתגוננות במקור - א.ל.א.] כשם שהעליה על הקרקע היא קודם כל מטרה לשמה. השבתות העליה קודמים, והתוצאה המדינית תהיה תוצרת לוואי, אם הפעולה תיעשה כהלכה ובקנה-מידה הגון. העלת יהודים מן התופה, יציאה מן הגלות - היא המטרה של הציונות, והיא גם האמצעי הפוליטי והיחסי.²⁷

עם זאת לא נרתע ברל כצנלסון גם מעימות עם הכוחות הבריטיים:

יש בינינו אופטימסטים הטבורים כי אנגליה לא תורה בפליטים, ויש אומרים כי ממשלה שתדיה בפליטים לא תחסיים אפילו שבת אחד. אין לי בטחון בזה... אין דבר אם ייאסר עלינו, לא ניבהל. אין אסון גם אם תחזיר אגיה, האגיה אשר חוזר אומה - תחזור חבובא. כל יהודי שיהדפו אותו אל הים - סופו לחזור ולהגיע לארץ. זוהי מלהמת היהודי על ארצנו.²⁸

באותה מועצה אמר טבנקין:

צריך שישאמר בפומבי, כי אנו קוראים ליהודים לעלות, כי אין תקווה לעליה לגאלית לבד... אין אנו מוללים בלויאליות, איננו מאמין כי יש כוחנו לגוש את האשפיה הבריטית מארץ-ישראל. עוד אינני קורא למדד, אבל היחוס לויאליות בזמן שמגורשים יהודים מן הארץ... עלינו לעלות בכל הדרכים, יתכן שלא נצליח להתלות מאת אלפים, אבל אפילו אם יעלו פי שלשה ממה שנקבל לפי השדיל הדי זה הישג... צריך שיהודי ייצא לדרכים, שידאווה, וכך רואוהו - יהודים ולא יהודים - כשהוא נאבק על עלייתו. תדע הממשלה שיהיה לה ישראליים, אשר יגיעו בכל הדרכים ומפלישו מקל הצודים.²⁹

ביוני 1939 סייר טבנקין במרכיז ההכשרה בפולין, בישיבת מרכיז החלק עם שלוחי הקיבוץ המאוחד אמר: 'הכרחי לזאוג לעליה לחוף ולנקודות [התיישבות] - א.ל.א... אני בעד פגישה בלתי אמצעית [עימות] - א.ל.א. [התיישבות] בהעלה בעניי עליה, קרקע ונשק'.³⁰

בו-גוריון ראה בהבאת עשרות אלפי צעירים יהודים במלחמת הגדולה ביותר גם ענין גורלי ליקום היהודי כאשר תפרץ מלחמה. ביולי 1939 אמר במדבר מפא"י:

• ככל הנראה, נאמרו הדברים בידיי חודשים פטרטוקול המקשה לרשום אותם בעברית ולכן הדברים קטועים.

ה'סוכנות, סדרב ל'אשרו. לאלהו גולומב כתב:

אני מסכים למשא ומתן עם הרבייהיטיטים רק על בסיס אחד: קבלת המשמעת הפוליטית של המסחרות הציונית. בלי תנאי מוקדם זה לא אוזן אדם על שום פעולה פוליטית מושפעת, ואין פעולה פוליטית מוכרעת בשעה זו כניגוד כחונן העבאני.⁵⁶

בשלב כר, ובשל משכב במפקדה הארצית של ההגנה, החליט אליהו גולומב לפדוש מפעולות במקדח ההגנה בארץ ויצא לסיוור אצל שליחי העליה בחוץ-לארץ כדי לקדם את מפעל ההעפלה והרחיב את אפשרויותיו. יספר תולדות ההגנה מסביר את פרישתו בהכשלת 'ההסכם עם אנשי אצ"ל', שעליו עמל רבות וכתביבתו האמין, על-ידי בן-גוריון.⁵⁷

לפני צאתו לחוץ-לארץ גייס אליהו את יוסף ברפל, לשליחות בהעפלה. ברפל, חבר קיבוץ רמת-זדן, וכש נסיון בהכאתו לארץ את אגיונת המעפלים זלוס' א' ר'ב ב'1934. באמצע דצמבר נסע גולומב לפאריס לפגישה עם יהודה בראונינסקי, ואב שינד וצבי יחיאלי. שם הקימו השליחים את הבסיס לעליה ב' לאחר שהבטיחים ביוון ובאוסטריה היו נחוצים למעקב מתמיד של הבלשים הבריטיים. בשיחה עם בראונינסקי⁵⁸ סיפר לו גולומב על המפנה שהל אצל בן-גוריון ביחסו להעפלה, וכי כחוצאה מבר עתידה העליה העצמאית לצאת מהיקפה המצומצם. גולומב גולל לפני בראונינסקי את העיותות: תוך זמן קצר יועל ארצה אלפי יהודים, ולא רק תלוצים, אלא גם אלפי פליטים, הזקוקים למקלט, יחל על-ידי מוסד לעליה שיוקם. בראונינסקי, אשר הכיר מקרוב את מצוקת היהודים הנרדפים מגרמניה, אוסטריה והחלק של צ'כוסלובקיה שנכבש על-ידי הנאצים, שאף בכל לכו להרחיב את היקף העליה, אך גם ידע את מגבלותיה וקשייה, והוא נרמע מתוכניות מרקיעות ובלתי שקולות, העוללות לקפה את העבודה החשאית, שהתבצעה בהצלחה, מפני שעלה ביד האנגלים לבלום אותה.

ב'19 בדצמבר 1938 שיגר בראונינסקי מכתב לישראל אדלסון (כר יהודה) וכו הביע את חששותיו:⁵⁹

אחד הדברים הכי קשים הוא שאליהו רוצה לקחת את החומר האנושי הכי גרוע (מתנת פליטים בארצות וכו'). סידרנו פה פגישה עם פריץ [ליכטשטיין, חבר יגור, פעל בשליחות הקיבוץ המאוחד בגרמניה] וגאורג [יוהנסל-יוספטל, חבר מרכז החוץ בגרמניה, לאחר עלייתו חבר קיבוץ גלעד] שהחזיקו להראות לו שיש די תלוצים טובים. לעם ענה עלה בידינו להכניסו למסלול זה.

על הצעותי של גולומב להקים מוסד' הגיב בראונינסקי: ככל מקום, איננו מעוניינים להקים שני אפאריטים, זה יהיה הריס ככל המובנים בראונינסקי לא היה מאושר מצידופו של ברפל לחבר השליחים. ברפל זיהו באמור, חבר קבוצת רמת-זדן, שהיתה אז מן הפעילות בקיבוץ-הקבוצות למשן

ישמשו סיוע מכריע לשיקוי המדיניות הבריטית ולפתירתה שעורים. שוללי הצעה זו (רומני שראו נידונה בוועדה המדינית של מפא"י, ואף ליה היה שם זכות חריף עם ביצ' טענו, ב'י שערי העליה לא יספתו בעקבות מבצע ספקולאטורי חד-פעמי... לפיכך נודעת עדיפות ראשונה בעמלה לא להפנה לצורך מאבק אלא לעליה ממשית עצמה, ה'יגנו - עובדות של פריצה שורים למעשה, עובדות שהודים יודים באגיות ומנגיעים לארץ, על אף החוק, יצירת עובדות שאין השלשנות מצליחים לקיים הטגר המטטי.⁶⁰

אלהו גולומב הביע דעתו במכתב לבן-גוריון ב'26 בינוני 1939: [עלינו - א.ל.א.] לרכז את כוחותינו רק בהישוב חובנית של פעולה ממשכת שתגלה לאן דווקא את נכונותנו לקרב, אלא את עקשנותנו בהמשכה עבודתנו בלל המתאים. החדבה של העליה למעשה והכנה רצינית של כוחותינו לימים שיבאו בקרוב הם דברים הדיבה יותר קשים ודורשים הרבה יותר מאמצים מאשר אימפודיביציה של התנגדות מדינית כוח, אולם דרכנו היא האחת - הארובה והקשה - ואין אחרת.⁶¹

הקמת המוסד לעליה ב'

אל אותה דרך ארוכה וקשה יצא אליהו גולומב עוד בשלהי 1938, כאשר הצטרפו ממפר גורמים שהבטיחו להקדיש את עיקר מאמציהו לרכש ולהעפלה. לאחר שהערבים הדישו את המרד נגד השלטון הכריטי זאת פעולות הטרור נגד הישוב היהודי, פתח האצ"ל בפעולות טרור נגד הישוב הערבי, ללא הבטחה. חברי האצ"ל התקיפו אוכלוסיה בלתי לוחמת, המתגשו בחבורה הפרברית, זרקו פצצות כשוקקים המים, התקיפו עוברי אורח ערבים. עד כדי כך הגיעו הדברים, שגם זאב ז'בוטינסקי שלח, בשלב מסוים, מברק למפקד האצ"ל וכו אוהרה תמורה וישידה: 'אסור שזה יקרה שוב!'.⁶²

פעולות האצ"ל קומונו את הישוב, ומתנגי הרבייהיטיטים בארץ חששו שמא יאבדו את האהדה, שלדעתם וכו בה התנגדותם להבלגה, דר' ית'צ'מן, מן האישים המרכזיים בתנועה הרבייהיטיטית, פנה למשה שרתוק לאלהו דובקין וביקש מזה להביא לקיום שיחות בין ההגנה ובין אצ"ל ליישור הוזהודים. השיניים הסכימו לקיים פגישה עם ההנהגה הרבייהיטיטית, וזו התקיימה כמתצית ספטמבר 1938 בכיתו של ישראל רוקח, ראש העיר תל-אביב. כמתצאה משיחה על שיתוף פעולה בתנאים מסויימים (שפירוטם משא-ומתן עם ראשי האצ"ל על שיתוף פעולה בתנאים מסויימים) ושל אינו ענין לכאן). לוסכם נדרש אישור של המוסדות הלאומיים ושל ז'בוטינסקי. ז'בוטינסקי אישר את ההסכם, ואילו בן-גוריון, יו"ר הנהלת

ז'הגורת יהודים לארץ־ישראל. אולם הקדו סבלו מגרענות כבדים ובקשות של בוז והגזיה לדין אחרי־כשלושה חודשים ולכסוף נדחמה.

ב־2 במאָרט 1939 התקיימה בלונדון שיתוף בין משה שרתוק, לכוֹן סיימון מרֶכס והארי סאָקר, בדבר גיוס כספים למען ארץ־ישראל. שרתוק ביקש לָרַעַת, אם יש סיכוי שהמועצה למען יהודי גרמניה תקציב סכום כסף, גם לפימון ההצעה. ב'ומנו רשם:

לכסף עוררתי את שאלת הפעולה המיוחדת אשר למענה אפר מֶרֶכס להשיג כספים מן המועצה למען יהודי גרמניה. סאקר פסק מיד: אין להם כסף, במצב אנשי להשתלט רגל, הצרכים עולים על כל הישוב לחקציב. והי שואה שאף יחדיו כפול לפעולה הפוחתת את השאלה לגבי מספר מסויים של פליטים. מֶרֶכס הודו, כי החקשה להביא את הענין לפני המועצה לא מטעמים כספיים אלא מטעמים פוליטיים. מי יעיד לפני המועצה שהשאלה נפתרה לגבי מספר כותו עדותו של איש פרטי אינה באה בחשבון, דרוש מוסד, אם המועצה תבוא מצד מוסד הוא יהמור.⁴⁴ ב'יוון החזירתי נמסר ומן רב השיג בניתיים בנדהארד כיון 2,000 ליש"ט ומסרם לפראנסיס.⁴⁵

העדותו של מֶרֶכס, שהוא מוכן לחמור בהקצאת סכום כסף למען ההצעה אם תובא במקשה מצד מוסד, היחה הערה נועזת, בהחחשב בכך שפעילי המועצה למען קרן העזרה ליהודי גרמניה היו אורחים בריטיים, והממשלה לחמה בהצעה בכל האמצעים. אולם נכונותו של מֶרֶכס להסחבן, אם ההצעה תוכר על־ידי מוסד כלשהו, מעידה על הלכי הרוח בתנועת הצינוית, שצרת היהודים מוכרתה להביא לפריצת המגבלות שהממשלה אכפה על העליה.

ואולם, החלטה מפורשת על הקמת מוסד מרכזי להצעה לא נקמבלה בנדהלת המכוננת היהודית, כי אם בשיתוח בלתי פורמאלית בין אליהו גולומב, שאול מאירדוק, ברל כנלסון, דוד נמרי וישראל גלילי. שאול מאירדוב שהו, בראשית 1939 בלונדון, לצורכי ריפוי. במרוך כך עסק בניגוס כספים לרכש ולהעפלה.⁴⁶ ב־15 במאָרט עוב את בתי־החולים 'פרינס אוף וילס' וכתב לחבריו בארץ: 'יצאתי מביתי־החולים וטס את חוכנויות לעתיד.⁴⁷ ברל כנלסון שוחח אתו, ככל הנראה על חוכנויות לעתיד, כפי שמעיד ימנו של ברל: ב־11 במאָרט, עם שאל על חוכנויות.⁴⁸ ב־3 באפריל חזרו ברל ואליהו גולומב לארץ: 'ידונו כנמל תל־אביב, עם אליהו.⁴⁹

למחרת ב־4 באפריל התקיימה ישיבה שבה השתתפו — א.ד. [אליהו דובז'ין] א.ש. [אברהם כסטר, חבר קיבוץ אשדות־יעקב, חבר מזכירות הקיבוץ־המאוחד] ברל, ישראל [גלילי], דב [הוזן] פרנק, רוקח, דונושטן ודוידקה נמרי. בישיבה הוחלט על

קשרים הרוקים עם 'עורדונתיה', ומסכה בה בכל מאבקה הפנימיים בחלחילי הכללי בפולין.⁵⁰ אמנם, בתלוקת המקומות כמשלוחי המעפלים נהגו בדרך כלל לפי 'המפתח' ששימש קו מנחה, ולא היו חלומות. אך מוספת איש־ת־הקבוצות לטבורת השלוחים בהעפלה, עורדה אצל ב'אריסקי א־י־חמ, שמא יעוררד האיזון ותופר ההדמניה בין צוות הפעילים. על כך הוסיף כמכתבו ל'אירלסון': 'הודיעו לי שברפל מוכן לצאת. לא יכולתי להחננד לבואן, יצפתי רק ליעכ את נסיעתו עד שיתחברו פה הענינים. אבל יש לי חשש שכבר נשלח המברק שעליו לצאת.'

נוכח הצעותיו של גולומב לשלוח כבת אחת 1200 איש, הוכן בראנסיס, כי אליהו אינו מכיר דיו את האפשרויות המצומצמות להכירת א־י־חמ, והמגבלות המפוררות המוטלות על המעבר כנבולות וכנמלים: 'אני פוחד מפני קלות הדעת שלי בענינים מעשיים (למשל ההצעה של מפעל של 1200 כבת אחת). — — — דב [הוזן — א.ל.א.] תמים דעים אתי בנוגע לכל החששות'. בראנסיס גם התמכר על הנימה הסמכותית של גולומב ולא דאה בעין יפה שישתלט על הקשרים הכספיים: 'הוא יתפוס את כל הקשרים שתפסתה, בעיקר הכספיים, כי הוא תבא־כח המקובל, וגם אלי הוא מדבר כיוון כויה: אנחנו בארץ החלוננו מכלי לוגידי לי מי זה אנתוני.'

עם זאת החליט בראנסיס שלא לעורר ויכוחים עם גולומב על ענינים עקבתיים: 'את הקרע האנושי, יצירת שוני אפאראטים', בהחלט — תחומף האנושי, יצירת שוני אפאראטים', אחרי גישושים ראשוניים בפאריס, נסע אליהו ללונדון. שם שהו אז שאול מאירוב וברל כנלסון. כשיביה עם שאול וברל הנקדא מהבחו של בראנסיס לכרל, שבו ביקש להשיג סכום כסף לצורכי הפעולה. סוכם שגולומב יפה את ידיו, הוא כרנהארד כהן, אשר כנוכר לעיל הצליח לגייס כספים להעפלה. כן החלט שברפל ייצא לפאריס ב־27 בדצמבר.⁵¹

גולומב אכן נפגש עם כהן וגולל לפניו את תוכניתו. כהן התרשם, כי עתה נפתחת אפשרויות נרחבות להעפלה, לאחר שראש ההגנה עוסק בכך, והבטיח לגייס סכום גדול. דוכר על 40,000 ליש"ט. תקוותו של כרנהארד כהן להשיג סכום גדול התבססה על מאמציו להגיע את חכרי המועצה לשני יהודי גרמניה בלונדון להפדיש מקדו העזרה, שהמועצה חלשה עליה, לצורכי ההעפלה. בראש המועצה עמדו הרברט סמואל, סיימון מארכס, לודד בריסטד, אטון שוף וליול רוטשילד. תמועצה היתה אחראית לפני ממשלת בריטניה לקליטת הפליטים, שקיבלו מקלט באיים הבריטיים. בתקופה זו התירה הממשלה הגירה פליטים יהודים לאנגליה דק במידה שתקליטה מומנה על־ידי קרנות ציבוריות, ואינה מוטלת על כתפי משלם המסים האנגלי. כרנהארד כהן סבר לתמוך שהמועצה אשר דאגה למהגרים יהודים מגרמניה, תקציב גם סכום כסף

והקייבוביץ המאורז עסקו בהפעלה ז'הביאן אלפי מעפילים ארצה הוקם המוסד לעליה ב' והוכרר שמיח בזרוע של ההגנה. עם הקמת המוסד חולקת ההפקדים (כסגנו של שאל מאירוב נקבע יהודה בראוניסקי). קבע שאל את מושבו בפאריס, במקלון צנע - עמלן משופולי. אך מרבית הזמן שהה בלונדון, שם עסק בניסוי כספים, וניהול ענייני ההעפלה נעשה בעיקר בהתכתבות עם השליחים, מכתביו מתקופה זו - מאוס-יוני 1939 - מציינים בהמרצה מתמדת לפעולה בקבלת ציונים והגובה עליהם, במתן עצות והוראות. הוא הקפיד שהוראותיו יתבצעו, היה מדגיש וחוזר ומדגיש עניינים שגוראו לו חשובים, והיה זיווח מדויק על גדולת נקמתו.⁵¹ בראוניסקי היה איש השדה, השתתף במשא-וימתן לתבירת אגויה, בחלוקת מקומות במשולחים ובפתרון בעיות סבוכות שהתעוררו מזמן לזמן.

לאחר ארבעה חודשים של פעילות אינטנסיבית חזר שאל, בסוף יוני, לארץ לשם גיוס כספים. בחור כך ההרופא הקשר שלו עם השליחים והוא נחמק מן הפעילות השוטפת. כנראה שלא רק חוסר זמן גרם לכך אלא גם ספקות באשר לתכלית, ההעפלה והוצאתה העומות. כ-10 באוגוסט 1939 כתב לפאריס:

לאחר היסטורים רבים ופירוורים לא מעטים החלטתי לחזור אליכם ולהשתתף בעבודתכם. אני עושה הכנות לצאת. אקוה להמריא באמצע השבוע הבא או כסופו. הגובר מטריח להכניס לחניכי השנה הבאה 15-20 לפעולה (מחיר לכספי פולין שקיבלנו). מבטיח גם לסייע לפעולה באמריקה. גיטי [משה שרתוק] מבטיח לצאת מיד לאחר שוב האישים מקונטרס. סיכויי הכניחה מצומצמים אופוא למדי, אך איני רואה רשות לעצמי לכלי נטות יחס אחכם להרחיבה.⁵²

ב-14 באוגוסט שלח מכתב שני, בהמשך לקודם, וכוך כתב:

עליכם להקפיד להודיע לכאן על מצב העניינים. לא ימכו לחיות כאן באפילה. עד היום לא הצלחתי לבוא במשא-ומתן עם ה'קי [פיגר היל], אך אודה שזאתי העיקרית (למרות חוסר ענין הקי) היא שישי בפעולה רק ה'קי. מה הדבר? אין לי מושג על ענין הצפון - פוזן (גינזבורג) - ענין 'זורה' כמו קיבעניץ אליצור [הולבויץ] - מרכז החלוקין בזנזונה]. רצוני לקוות שאחם עושים להחמת הפעולה במלוא כוונתם. כבר כותב לכם חברי, ואני חוזר ומדגיש שיש אותם מיד מפעל אדש אצל פיכוש [בנדור] - הכונה לפולין, לא לחות כשם אותם עד שנקמה מיד להתחיל. [וההצעות במקור - א.ל.א.]. אקוה שהחירותם עם ברלין, אם לא - עליכם לדעת שהיו כאן ביירוים ואני מבטיח

הכוונה, ככל הנראה לברל רפפור, אשר אף הוא גייס כספים להפעלה.

איחוד העבודה עם הציונים הכלליים ארבי, כי בינתיים נודע לנו כי יש להם ספינה בים [אסימיל]. הטל על אליהו להיפגש אחם. החלט שיש צורך דחוף לשלוח אנשים לחזק לארץ לגייס כספים וארגון עבודה יחד מהיר.⁵³ דוד נמרי קיים קשר מכתבים עם שאל מאירוב שישב בבלונדון. עוד ב-9 במאוס הגיע לו לטפל בענייני כסף ולרכי את פעולות ההעפלה.⁵⁴ השירות הממשלתי שניהל על כרל וכו החלטה שנתקבלה בישיבה שהתכרה לעיל - מרבית המשחתפים בה לא כיהנו במוסדות, לא של הסוכנות היהודית ולא של הוועד הלאומי - שנבעו את שאל מאירוב לקבל על עצמו לעמוד באש מוסד מרכזי להעפלה.

שאל קרא לכינוס של פעילי עליה ב' בפאריס, לטוף אפריל 1939, במגמה לרכז את הפעולה, לחלוקת תפקידים, להיאום, להאצלת סמכויות לשליחים, ובעיקר להרחיב את ממדי ההעפלה ולחלק 'מכסות עליה', לפי הצרכים והאפשרויות בכל ארץ.

ב-30 באפריל 1939 שלח שאל מאירוב למפקדת ההגנה, לחברי אגף העבודה בתוכה, דיווח שביתן על הפגישה, בו נאמר:

כפגישתנו השתתפו ירק [בראוניסקי], דני [זאב שינן], חיים [צבי חיאלין] וקדמון [יוסף ברפל]. החלט:

א. ארגון - החלט שהעבודה ככל אירופה היא מרוכזת, בראשה עומדת הנהלה בעלי נטות הכרעה ופיקוד. מושבה: פאריס - לונדון. החלט שיש לצרף לעבודה אישים נוספים. ההצעות הן: שלמה ב. ממכמותר ושמריה צמרת. עליכם לעשות הכל לשחררו מעבודתו. כשהיה מוכן חודיענו ונדיע לאן עליי לפנות.

- 300 תוכנית העבודה הקרובה: רומניה, ליטא, לטביה, ואסטוניה
- 800-400 צ'כיה
- 300 שווייץ
- 800-600 הצפון (הולנד, זנמרק, כלגיה)
- 450 תיסול ענין משה [אגמיל רינה]
- 3150-2550 כסן-חכול

מישון - להסתער בכל הכיוונים.⁵⁵
ב-3 ביולי 1939 הנירה המפקדה הארצית של ההגנה בארחת רשמית בהעפלה, והצהרה הוראה לכל חברי ההגנה שלפיה היתפלד הארגון לשירות עליה ב'.⁵⁶

הנה כי כן, כשגנה וחסר לאחר של יחיי החלוקה ש'מריה צמרת מקיבוצ כתי'הישה נודש עלי-ידי בראוניסקי לפעילות כהעפלה חודשים אחרים לפי כן, שלמה ב. לא גוייס.

תמאבק בספר-הלבן והקמת המוסד לעליה ב'

קרו אסונות, חלק מהן נתפסו, המעפילים החוזקו כמאסר, וגזירת הגירוש מן הארץ רחופה על ראשם. הישוב בארץ נסער, הסוכנות היהודית, הוועד הלאומי וגופים ציבוריים אחרים קראו לשביתתה ומחאות: קבוצות שלא קיבלו מרות ומסודות הלאומיים עוררו התפרצויות אלימות; בקרב יהודי העולם עבר גל אהדה למעפילים והושמעו ביטויי ועם נגד הממשלה הבריטית. הכל התייצבו בגלוי לימין המעפילים, הגנו על זכות היהודים לעלות לארצם, ונפרד בכוחות של בריטניה למנוע עליה מהיהודים.

כיוון שההעפלה יצאה מן המחמת, הרי שכל הגופים הציבוריים שהיו מוצגים באגף האזרחי של מפקדת ההגנה, ואשר עד לפי זמן לא רב הסתייגו ממנה (אף כי לא הפריעו לחברי האגף הפועלי לעסוק בה), ביקשו עתה להיות שתופים לקביעת קווי הפעולה ולקבל את חלקם במשלוחים.

ב-12 באפריל 1939 רשם כו"גוריון בומנו:

אחמול ישבתי עם ועדת העליה, מ.מ.א. [אוישיסקין], י. גרינבוים, דובקו ושפירא. חלוקת העליה החלוצית לפי מפתח העליה, לא חלוצית לפי מפתח השקל. שלושת רבעים לחלוצי, רבע לאחרים (קרובים, עסקים וכו'). הוועד המנוח - 1 מוחזק, 1 ב' [כרית ציונים הלליים] 1 - א' [התאחדות הציונים הכלליים], 1 מכבי, 1 הסתדרות. שמכות הוועדה: כספים, בחירה אנשים, חלוקה בין ארצות. אוישיסקין זרש אחוז עם הרבייה ויטיסיה על יסודות שנקבעים על ידו, אני לא הפכתי. לא ניתן להם כל עזרה, לא כח'ל, לא כארץ, יבואו רק חלוצים וצעירים מוכשרים. שפירא התנדו ליצירת המכבי; להביא עסקים, קרובים וחלוצים. גרינבוים בעד שיתוף מכבי, הבאת קרובים, השגחה תמורה על תשלומים.⁵⁴

לא היה אפוא בתוכנית ה'ריאורגניזציה' כל זכר מבריע שיש בו לחת תנופה להעפלה ברחו הדברים שהושמעו - בגלוי - בזכות העליה העצמאית. הסיכום בדבר חלוקת העליה הלא-חלוצית לפי מפתח השקל, כלומר לפי מספר השקלים שנמכרו בכל ארץ לקונגרים הציוני האחרון, מוכיח עד מה היה חברי ועדה זו תלשים מן המציאות הטרואית שיהדות מזרח ומרכז אירופה הייתה נמתה בה, כאילו נמלטו היהודים שנודדו על-ידי הנאצים במספר יומים למספר השקלים שנמכרו בארצם... יתר על כן, הקצאת רבע מן המקומות כאנחות המעפילים לקרובים, עסקים וכר', מוכיחה, כי הוועדה לא הביאה במנין תנופה של ממש בעליה ב'.

תפקיד ה'ריאורגניזציה' הוטל על אליהו זרביקין, שהיה סגן חבר בהנהלת הסוכנות ושותף עם יצחק גרינבוים להנהלת מחלקת העליה. לפי התוכנית, שעליה מדובר את הדיוור יהודה בראנגינסקי כספרו 'עם תומך אל חזק', היה צריך לכתוב ארבע מחלקות: 1. רכישת אניות או הוכרות; 2. קביעת המתעמלים לעליה וארגומם לקראת יציאה; 3. השגחה אחרות בארצות היציאה;

אמצעים להציג שנה 20,000 x 5 = 100,000. לא הוכנס לי זכר אך רציני שתדעו כי עמדתו על כך.⁵⁵

הקמת המוסד לא הביאה לשינוי מהותי בהחלטת המדינה העפלה. בראנגינסקי המשיך לרכוש את הפעילות המעשית מן המרכז בפאריס, לפי האמצעים שהיו ברשותו ובהתאם לתנאים שהשגתו - לרעה. שתי האנחות 'ארטאס' ו'קולוראדו' נתפסו על-ידי הבריטים, האגדה 'זורה' שיצאה מאמסטרדם עברה זרד אורחה עד הגיעה לארץ ושהמה בהם חודש ימים; כרומניה עסקו ברפול ורות קליגר בהכנות להפעלה של 'סיגר היל', עמל רב שהושקע בחיפוש אחרי אריות נוספות עליו בתורה. התוכנית שהתחוותה כפיגשה ב-30 באפריל, בעת הקמת המוסד, להובאת 2,550-3,150 עולים לא התגשמה אלא בחלקה. לא רק אמצעים נוספים בקנה-מידה גדול לא הושגו, גם בנייתם של יחידים לא נעשה הרבה. בנוסף לברפל, שגייס אליהו כסוף 1938, ושמריה צמרת שגוריים על-ידי מוזיקרות בקיבוץ-המאות, גייס אליהו גולומב את גרעון רפאל לשליחתו בצפת אירופה, וברפל הצליח ליהסב' את פעילותה של רות קליגר מן החתום הכלכלי אל פעילות בהעפלה.

בתוך כך התקרב מועד כינוסו של הקונגרס הציוני. השליחים קיוו כי שם, בעת התכנסותו שליו, העם היהודי ממרכזי המצוקה, יחול המפנה המיוחל להתייחסות רבתי להצלה.

הקונגרס הציוני התכנס בזעורה בנימים 16-25 באוגוסט 1939. ב-1 בספטמבר פלשו הנאצים לפולין ופרציה מלחמת העולם השנייה. על היינטיים בקונגרס - כמליאה ובוועדה המדינית - להלן.

ה'ריאורגניזציה'

הקמת המוסד לעליה ב', שבראשו הועמד שאול מאירוב, לא הייתה אפוא תוצאה ישירה של השינוי שחל בוחסה של ההנהגה הציונית כלפי העליה העצמאית, אלא תהליך מקביל: חברי מפקדת ההגנה, אליה גולומב, שאול מאירוב ונאמני ההעפלה מתחילתה החליטו לחת למפעל תנופה חדשה, ובה בעת קשתה התכרה אצל כו"גוריון כי במיידות העליה אין להראבא אלא בארגון עליה עצמאית, ותפיתו זו של כו"גוריון זכתה להסמכה אצל רבים, אשר עד אז הסתייגו או אף התנגדו בחריפות להעפלה.

זאת ועוד, ההעפלה הייתה עובדה שלא היה אפשר להתעלם ממנה עוד: שליו החליק העל כנאיוחיהם אלפי חלוצים וגם מקצת מן הפליטים; הרבייה ויטיסיהם ואוגותים ציבוריים אחרים ופריטים הביאו אלפי פליטים באנחות, שתנאי העשתם והמאותהם עודדו זעזוע בציבור; כחלק מן האנחות

אולם לגזירות הסוכנות עצמה לא היו אמצעים להקצבה לצורכי העליה, ולכל חיותר נכלה להשיג הלוואות שיזפרפנה בכספי תרומות שיאספו מוסדות ומתירמים. בתחילת יוני פנה בן-גוריון לגזבר המסכנות, אליעזר קפלן, בהצעה להשיג הלוואה של 25,000 ליש"ש לצורכי עליה, אך קיבל תשובה שלילית. ב-13 ביוני החליטה הסוכנות להטיל על הגזירות לקבל הלוואה בסך 20,000 ליש"ש למימון העליה, אשר תחזור מכספים מיוחדים שיגוייסו. מאחר שהסוכריים לקבל הלוואה בסכום כזה היו קלושים, הסכים בן-גוריון להלוות 5,000 ליש"ש מן הקרן המיוחדת שלו למקרים דחופים, ועל הגזירות הטיל להשיג הלוואה בסך של 15,000 ליש"ש בלבד.⁵⁴

אליהו דובקין עשה מאמצים לגבות ממי' מכספי היהעבריה' למימון עליה ב'. מגרמניה, ומשטחים שמכשה גרמניה, ניצל ממון יהודי רב והועבר לארץ באמצעות היהעבריה' ובלעדי פעילות היהעברה' היה הרכוש הולך לטמון. במכתב סודי דבת דובקין לאילדילטון, 4 בפברואר 1939: הוסכם שעד 30,000 ליש"ש מוסף זה [העברת דובקין למוסד] ישראל [מעפילים], וכל אופן לא פחות הדרגה עליהם פליטים מארץ ישראל [מעפילים], וכל אופן לא פחות מ-20,000 ליש"ש.⁵⁵ מה שנראה לדובקין מוסכם, הושג רק בחלקו. ב-18 בפברואר הבריך לווארשה: 'המשלוח הראשון להדרכת פליטים יהיה 12,000 ליש"ש. התוכנית גוייט - קאונסיל-מארכס [המועצה למען פליטי גרמניה באנגליה] נתקלה בקשיים. מדובר פה ב-16,000 ליש"ש וביחוד נמנבו לצרפי הדרגה פליטים'.⁵⁶

'מגייס הכספים' הבלתי רשמי, ברל כצנלסון, פעל בארחה בלתי חלוי מתנהלה הסוכנות, וכעת צרה פנו אליה. ב-14 ביולי הכריזו ממרבו החלק בווארשה לשליחי העליה: 'בנוהי קיבל עבור ברל 6,250 ליש"ש'.⁵⁷ בסיכום: תוכנית ה'ריאורגניזציה' לא הביאה לשינויים כלשהם, וכך מסכם ב'ראגניסקי את הפרשה:

דובקין קיפל את דגל ה'ריאורגניזציה' והסתלק בקול דממה דקה. ושוב נשארו באותם ימי חרדה של קיץ 1939, ונתיים בצבת של תנאים אובייקטיביים קשים וולוח מרדנת. על אירופה רבצה אימה מלחמת המלחמה המתקרבת. ידעו כי לא נותרה עוד שהות רבה למלאכת ההגלה. ידעו כי עלינו להחיש את קצבה פן נאחד את המועד. ישבנו בפאריס קומץ אנשים ללא אמצעים, כשעניי רכבות נשואות אל מפעלנו כאל ענו הוצלה, המשכנו בפעולתנו הרגילה, נקדמ, במסגרת האפשרויות שהיו בידינו.⁵⁸

הדברים נכתבו בידי ב'ראגניסקי שנים אחרי כן, ונודאו נשקפה מהם הידיעה שלאחר מעשה, אך גם בכתיבת העובדות כפי שהיו בשעתן אין להימנע מן המסקנה, שהיתה מהום פעורה בין הזיכורים הדכים ההתחלטה התנגדיות על מעשים גדולים לכך הטיע הממשי שהוגש לערשם כמלאכה.

4. כספים. המתלוקה לעניי האגרות תומסר למנגנון הקיים, והכונה היתה למרות את שאול מאירוב למנהל מתלוקה זו ואת יהודה ב'ראגניסקי לסגנו. לכל שאר המתלוקות ייקבעו מנהלים ומנגנון חדש, שימונה על-ידי דובקין והנהלת הסוכנות.⁵⁵

לקביעת מועמדים לעליה וחלוקתם לפי האזרחים, מוני שלושה שליחים: יצחק בן-אברהן, חבר גבעת-חיים, ואם גורביץ, חבר משמר-העמק - לארצות מזה-ארוכה, וד' ריפנברג (ציוני כללי) לגרמניה. שליחי החלק אשר עד אז אדנו את איות המעפלים בכוחות עצמם, אף גייסו חלק ניכר מן הכספים וכל הקשרים היו בידיהם, התקוממו נגד ההסדר החדש שנכפה עליהם מלמעלה, בלי לבוא אחם בדברים. הם החייסו למהלך החדש בספקות וחששו שעיריב אנשים חדישים, בלתי מנוסים, עלול להביא נזק ולא תועלת. משבאו בן-אברהן וגורביץ למרכז החלק בווארשה לחלוקת המועמדים לעליה הציטו, לפי ההוראות שקיבלו, מפתח חלוקה בקלמון:

70% ל'ארגונים חלוציים ו'עובדי'; 30% לסוגים אחרים (10% לחברי מפלגות הכל-ציוני וחובשים: 6% לאגדת ישראל; 4% למכבי). כיוון שהחלוקה הכל-ציוני תחאנו על קופת הוצע שיינתנו לו 6% חוספה בחודשיים הקרובים. החלוקה בחור העניעות החלוציות - לפי יסוד ההחשדה המקובל. פייכובי כנוזרי, חבר גבעת השלושה, שפעל במרכז החלק, התנגד לסיור זה והציע 'להגייס למלחמה על האזרחים והפיצויים' (הכונה לחוספה להחלוק הכלל-ציוני). הצעת החלוקה שהציעו בן-ארהן וגורביץ לא נתקבלה ובמרכז החלק החלט לחלק את המשלוח לפי האזרחים של המשדר ה'אייצ'י'אלי.⁵⁶

ואכו, 374 המעפילים שהמליגו בקולוראדו קונטנטנאצו, ב-13 ביולי יצאו לפי החלוקה שנקבעה על-ידי מרכז החלוקה.

בן-ארהן וגורביץ שוכנעו שאין לכפות על שליחי התעפלה הסדרים מלמעלה, כאשר תנתח החלק רואה את התעפלה כמעפלה אשר בו השקיפה ומשקיפה מאמצים רבים, נשאה אותה על שקמה, ללא המיכה וגיבוי של המוסדות הלאומיים. בן-ארהן גם הגיע למסקנה שצריך להגביר את השליחות בקרב הנער, בכדי להניח עבודה גדולה לעליה ולשמור על מרכזי ההכשרה שלא יתרוקנו מבעלי-מקצוע ונשיאי חפקידים. ברות זו כתב לשאל מאירוב, אר מאירוב לא קיבל את דעתו ומבע ממנו להישאר כפולין עד לקונגרס ה'ציוני'. אדם גורביץ תמך בדעתו של בן-ארהן ושיניהם הסתלקו מן החפסוד שהוטל עליהם. ד' ריפנברג נסע לגרמניה, אך שם היתה העליה מסודרת לפי אמת-מידה שקבעו בין שליחי העליה לכך באי כוח הקהילות היהודיות, ולא היה לו מה לעשות שם.⁵⁷

התעפלה. אכזבת שליוקי התעפלה הייתה רבה. לעומתו יצא בוגריות בנאמס חקיף, בו גורלל את תוכניתו לאי-שיתוף עם אנגליה בכל התחומים, בענין התעפלה אמר:⁹³

ישנם יהודים שאין להם ברירה אלא בהתמזרות לארץ, בין אם יש ספר-לכך ובין אם אין, בין אם השערים פתוחים ובין אם הם נעולים... שום כוח שביכולתו להמנות לא יגרוף בעדו את דוד התעפלה לארץ-ישראל, ואם ממשלת אנגליה רוצה שתממש בכת היתר הזה לגדול ה'הרד' לשיבי ציון, רק באגרות מלווה ולמבטות רייה, חובל אנגליה למנוע את היתר הה'הרד', את מלוצי ישראל, לשת לארצם... רק בכדי תגים תשפוטם זמנם אפשר יהיה להסות את ה'הרד' למולת קריאתו על' כו'גוריון לתעפלה גלויה ו'כ' רק בכדי תגים ובשפכות זמנים אפשר יהיה להסות את ה'הרד' למולתו, עזרה' את ה'הרד' למולתו עזרה' את הממזרים כקונטרס, וכייתוד את נציגי הציונים הכלליים כאדצות-הכרית, שלמה גולדמן וא'ה סילבר, לכדיך יהוד את התנגדותם לטרוד של אצ"ל עם ההתנגדות להתעפלה בכללה.

לדעתם, בין שמהרה התעפלה גלויה ובין שתהיה בהסתר — סופה להביא להתנגשות עם המוחות הכריטיים ולשפיכות דמים. בהמשך הוויכוח הפליגו המתדיינים עז' לכשיות האלימות והתנגדות לאלימות, מחד גיסא ומאידך גיסא הרחיבו את הדיבור יתר על המידה בשאלה — התעפלה כיצד, כאלו אמעצים וכאילו שיטה. הזכרים עודדו את מותר דחון של כרל כצלסון והוא אמר:

הרי זה משונה שגם במזרחית הגדולה, לנוכח מלחמה שזוהרזה עליה, יקנס את המקה שיל, על שנת שבד חתונת לעני העולם... בשעה אכרית:ג, כשעלנו לנהל את שיתותינו כל שו'ן א' למ'ס, לכל יפריע הזיבור את הפעולה עורכים כאן פאראד ומשפיעים נאומים כאשר שמענו אמש... מפתח אני שנק מדיני גדול ככל נגמם כאן, ללא תקנה.

אך בעיקר ערך כרל חשכו'ן נוקב עם המנגדים להתעפלה, בדברי השוברה למתנגדיה אמר זכרים על עזת ישראל, השפורים עד היום כנבואה כטרם שואה:

קיימת עליה שקוראים לה 'עלה-לאליה'. הכל כעולם חזיק זה הוא חזיק. ממשלות חזקות, כיבושים חזקים, תעודות חזקות, רק עליות יהודים על יסוד המאבד העתיק של יציאת מצרים אונגה חזקה... ועוד, להגנת הנודדים היהודים נקמים, נחבעת גם ענה מן הציבוריות היהודית, בין היא ציונית, בין שהיא כלתי ציונית. מדוע עומדים מוסדות העזרה וההגירה מרחוקים מה הם מפתחים ללכלל? את ידיהם ותחת להגיש עזרה, אנו כאים ומפילים, כסיתונת את טיב העולים... והיי שאלת האהיה היהודית, והיי שאלת הפע הנפשי והשכלי של האחרים לציובורות היהודית, והיי גם שאלת כבוד של הציונות בשעה זו. והיי שאלת גורלם של רכבת ומאות אלפים מאחינו אשר יהיו

בקונגרס הציוני ה'כ"א

הקונגרס הציוני ה'כ"א התכנס בוועדה כ'16 באוגוסט 1939, והמחייים ב-25 בתיק 1939 התקדדו שמי אירופה החלו צפו מ'לקמה קרבה. הקונגרס התקיים בצל איומנו של היטלר על פולין, ואחר פרסום הספר-הז'לכון והודעת שר המושבות בבית-הנבחרים הבריטי, כי לא תינתן מ'סכת-עלית סאוקוטוב 1939 עד מארס 1940. התנועה הציונית עמדה לפני שתי משימות-עיקריות: א. חזיק הישוב היהודי לקראת מלחמה ומצור: ב. הצלת יהודים הבאים ארצה לפני שיהיה מאוחר.

המשלחת הגדולה ביותר לקונגרס הייתה של אגף העבודה — 229 צירים מתוך 527. לאגף העבודה לא היה דוב, אבל בהרכב קואליציוני החזיקו נציגיו בתפקיד המרכזיים בהנהלה הציונית ובהנהלת הסוכנות. עם צירי הקונגרס נמנו חכרי המוסד: שאל מאירוב, יהודה בראגמסקי, פינז גרנבורג (מבר קיבוץ רמת-הנכנס) וצפי חיילי (מבר קיבוץ גבעת-חיים). כן באו לקונגרס יתר שליחי המוסד, לכד משמרה צמרת, שלכו לא הנו לוי להיצא 10 לידות לנשיבה מפא"דים לוציונה... מלבדם באו חלק מפעילי החלוק בארצות אירופה שנוכחתם על-ידי המוני השוקלים לייצגם בקונגרס, במגמה להפשיט את השפעתם ולירכו כל האמצעים לעלית, ככולם פעמה חזקות-שקונגורס יקבל החלטות מפורשות לארצון העפלה כקנה-מידה גדול וייצונו לשם כך והכפלים הדרושים.

הזיונים בענייני התעפלה היו שלובים בכשיה המרכזית שעמדה לפני הקונגרס — מלחמה בספר-הז'לכון כיצד: תוך המשך שיתוף פעולה עם אנגליה או אי-שיתוף ומדי, הדיינים התנהלו במקביל במלילאה ובוועדה המדינית, בה נוסחו ההחלטות האופורטוניסטיות. הבדלי ההשקפה בענין שיתוף או אי-שיתוף, ובכלל זה היחס להתעפלה, לא באו לידי ביטוי באותו קיסום ובאמתה חרפות במלילאת הקונגרס כמו בוועדה המדינית. דיוני המלילאה היו גלויים, והזכריים שנאמרו בה פורסמו כרבים, ואילו הזכריים שנאמרו בוועדה המדינית היו חסויים. אלה שרצו לומר דברים שאין הפרסום יפה להם, העדיפו לאומרם בוועדה המדינית ולא במלילאה. החלוקה בין אקטיביסטים ומחונכים מצד אחד, ומצד שני בין אלה לכיון הגורמים שיתוף פעולה עם אנגליה בכל תנאי, כבר התמזנה בקונגרס הזה. האקטיביסטים זיכרו גלויות במלילאה ובוועדה המדינית כאחד, ואילו המחונכים אותם צירים שצינודו כהמשך שיתוף הפעולה עם אנגליה, הביעו דעתם בוועדה המדינית, בצורה ברורה-יחידה. קשה היה להם להיטף מעל כמה פומבית לאיפוק ומתינות, כאשר חזעם על אנגליה, ה'סוגרת שפרי הארץ לפני יהודים, היה נחלת הכלל... תיים וייצגו פתח את הקונגרס כנאום מדיני מקיף, אך לא הוכיח את

[בדוגמיותיו טוען]: יהודים המילים לארץ-ישראל, ואפילו מעמדו על הראש – הם יילכנו. הוא משוכנע שדעת-הקהל [באנגליה] שזה אנשים בעלי חלי הצדק, תמיד יהיו לצינור, והי פטרה ספירמאטיק, שאין לה אחיזה במציאות. דעת-הקהל היא פתח כמסע, ומי שבוטח על דעת-הקהל, בוח על מים. אני משוכנע שאם יהודים יירדו על אנגלים, אפילו הצדקים שפרשת-הקהל, הסבורים עמה כי היהודים צודקים, לא יקומו כפרלמנט ומנו על הרוזים.

וייצמן חושש, שאם ההתנגדות עם כוחות הצבא והמשטרה האנגליים יידפכו לחלק מפעולת ההצעה, תיחלף זו בהתנגדות של דעת-הקהל באנגליה.

קודם כלומשלפול נפליקס רונובלט [נפתח רחוק] נציגו ההאחדות עולי גרמניה בארץ-ישראל, תמכו בעמדותיו של וייצמן. קודם כלומשלפול אמר: 'דרי זוררים באנגליה; עליה באה והיא תבוא... אני בער עליה זו, אך אין זה אמצעי בריקיימא, אין זה אמצעי לשנים. לטוח ארוד אין מוצא אלא לחפש דרכי שיתוף פעולה עם אנגליה.'

מ.מ. אוטיסקין ראה בעליה הכלת-לגאליה ובחמשר החתישבותי את האמצעים הפוליטיים הדרוסיים ביותר במאבק נגד הספר-הלכן: 'אילו היו שואלים אתי מה מעיל יותר – להביא 40,000 עולים באופן לגאלי או 30,000 באופן כלת-לגאלי, הייתי אומר – 30,000 באופן כלתי לגאלי.'

יצחק בן-אחרן, אשר חזר לא מנכב משליחות בפולין והכיר מקרוב את ההגבלות שמטילות אוצרות היציאה על עולים כלתי לגאליים, בשל לחץ הספר-הלכן, אלא גם נגד פעילותה של אנגליה בקרב אומות העולם לכלוא בתוך את היהודים ולמנוע מהם לצאת. הוא דרש החלטה מפורשת שהישוב כארץ והתנועה הציונית יהיו מוכנים להילחם למען הוכחת העליה ההתיישבות, ולא להיראתע מההנהגה על המעפילים והמתושישיבים בכל מהיר.

מרדכי בנסטוב החריס נגד בן-גוריון הדרוש להביא עולים לחוף חל-אביב עם מכוונת יריה, במקום להביא אותם לחוף נסחר שם יוכלו לרדת באין מפריע...; אני משוכנע שאפשר לסדר את עניי העליה כך, שיבואו עולים לארץ-ישראל מפלי שהחיה אפשרות לשלוח אותם חזרה מפלי שיהיה צורך לידוח בהם.

א"ה סלכר הונגד בתוקף להעפלה במכה וכמה פעמים. מן הכחונה הציונית סבר, כי עדיין לא מוצגו האפשרויות הקיימות בהגברת המאבק הפוליטי במדיניות הספר-הלכן, ואין אופוא להיחפו ולהכריז על אי-שיתוף פעולה ועל הפרת גלוייה של חוקי ההגירה ומרי אורחי. נוסף לכך הונגד וייצמן דבר יידיש וצמד מלים זה אמר בעברית.

הראשונים ליפול במלחמה לא להם, ליפול לא בעד עם החירות, כי אם בעד מנהגם וצנוריהם... אך דעתי, כי יש אשר גם מרינה גדולה תקר ידה בפני צדוק ויטורים של המתי אדם. ומאחורי הפליט היהודי פומד היטלר החלמרי היטלר הוא חותם... חרצו או לא חרצו, תעוררו או תפריעו, צדוהתם של ישראל ישלחו את הספינות על פני המים.

כאמור, חשפו ציורי הקונטרס בוועדה המדינית את דעותיהם ביתר בהירות והקיסוב בין העמדות המתודד עוד יותר. תיים וייצמן, אשר בפתחת הקונטרס נמצע מלחזות את דעתו על תוכנית ההעפלה הגלוייה של בן-גוריון, כישק פוליטי לשיבדת הספר-הלכן, הקדיש את דבריו על ההעפלה תוד כרד ויכות אתו יתם הקו המדיני של אי-שיתוף ומרי אורחי. מאידך תודיע נמרצות למתנגדים להעפלה, כי הוא תומך בה בין אם יצדד בה הקונטרס ובין אם לאו. בשחתיו עם ראש הממשלה אמרו, כי היהודים יאטחו לארץ-ישראל. או לא ידעתי שאין זו מליצה. אני מביא עובדה זו בחסות, וכדי לעזור להם לשחת, לשחת בספינות ולשחת בידיים, נעשה הכל חייבים לעשות תכול.

כדי שהדבר יצליח, אמר וייצמן, יש למסור את הענין לאנשים מנוסים, היודעים איך להכריח אנשים בהצלחה.

אולם נאמר באים ואומרים, אנו זקוקים לאינה והעשייה דרכונים מורייפם, ואלי נוצטר גם לרות – אני מפתח מפי תוכנית מרחיקת לכת כל כך... כדי שהענין יצליח, בראש וראשונה אין לנהל עליו יכות בקונטרס, ואולי גם לא בוועדה המדינית, אלא למסור את הענין למסחים להח להם את הכסף הדרוש, וצדי להמציא את הכסף ואין זה דבר קל למצוא את הכסף, ועוד יותר קשה למצוא סף אצל יהודים למען ענין שאין לספר עליו בפטרות... אנו חייבים להיכנס לזה כשם שוכנסנו להנהגה ולהחיישבות. אין זה האמצעי החידי – אילו היה זה האמצעי החידי מצבה של מועתמנו היה ראוי לרחמים. הזו אמצעי אשר יהיה טוב אולי לשנה או לחמש, ואפשר רק לחודשיים-שלושה.

לשחת אורוד לא ראה וייצמן דרך אחרת מאשר פוליטי באנגליה אך מבלי להיגרר לאי-שיתוף פעולה עמה. בן-גוריון תרחיב בוועדה המדינית את היריעה על תוכניתו למאבק בספר-הלכן, בענין ההעפלה אמר:

נגד לאיעלה יכולים אהנו להילחם בפועל... עלינו ליצור עשה את הכוח... עלינו להביא אלפים ככל חותם... אם אהנו נארגו את העליה ואם יהיה צורך בכך נגד על העליה בנשים ביד. יש לנו יהודים הרוצים ומוכנים לכך... אנגליה לא תוכל לדאב התקוממות יהודית. הוא האמין, שאפילו אם יתנגדו היהודים כוחות יודם יירד עלינו ואנחנו ירדה עליהם, דעת-הקהל באנגליה לא תסכול ממשלה היררה על פליטים. על כך תשיב לו וייצמן

נקל לשער איזו טערה צורדן זכרים אלה, כאשר הגיעו לאחיותם של שליחי התנועות החלוציות ופעילי ההעפלה. זה באו לקונגרס בחקורת שמצבה של יהדות אירופה, אשר חרב המלחמה חלליה על ראשה תוכה ליתר תבנה ויכר מפעלים כמפעל הצלה, שיש להקדיש לו את מירב האמצעים. במיוחד קוממו הזכרים, משום שבאו מפיו של אדם 'יחי שב על הברזים', והוא דיבר בלשון בוטה וקשוחה, כמי שצוה היהודים אינה נוגעת ללב.

בעוד צירי הקונגרס מקיימים דיונים, הגיעה הידיעה על הסכם מולוטוב-ריבנטרוף, ולא היה עוד מקום לספק כי מלחמה תפרוץ בימים הקרובים. הקונגרס נגזר בחופזה, בהגשת דאון כבדה. הצעת התקציב של המועדות היהודית לשנת ת"ש (1940/1939) נמקבלה כחץ המאורעות ללא שינוי, כפי שהוכן קודם. לענתי העפלה הוקצבו 100,000 לא"י, בהנחה שסכום זה ייכנס ממגביות מיוחדות לסיזור פליטים, כלומר לא מההכנסות השוטפות המתוכננות. בסעיף 'עליה והכשרה' הוקצבו 50,000 לפעולה הלגאלית להתקפת ההכשרות המיוחדות בחוץ-לארץ - בארצות סקנדינביה, הולנד, בלגיה ואנגליה, ובעת הבנת התקציב לקחו בחשבון את החלק באירופה כולה.

המלחמה שפרצה אחרי ימים אחדים שיבשה את כל התחזיות והתוכניות. לאחר פירוז הקונגרס נעמדו שלחי החלוץ עם חברי הוועד הפועל של המסדרות והחלט שהשליחים חוזרים לשליחותם. בימים אלה - נאמד כאחתה ההיעצות - צרכים שלוחיה של הנוצח הפועלים הארצישראלית להתתייבב במקום משכנם של המוני ישראל, להיות שותפים לצדתם ולגורלם. השליחים שפעלו בפולין אכן חזרו לפולין, עשו עם החלוצים בימים הראשונים לפלישת הנאצים והודו עם קיבוצי ההכשרה מזרחית, עד סוף נובמבר 1939. אחד מהם - ידוקה הלמן, חבר קיבוץ גבת - חזר רק בפברואר 1940.⁶⁶

מפעילי החלק המקומיים ברגמניה ואיסטריה היו בקונגרס אחד אבריאל [לאחר עלייתו - חבר קיבוץ נאחמ'מ'ד'רני], קורט גולדמן [ראובן גולן - לאחר עלייתו חבר קיבוץ גולדן] ואריך [אפרים] פראנק [לאחר עלייתו - חבר קיבוץ גבעתיים]. פראנק וגולדמן חזרו לכרלין. אחד אבריאל חשב לחזור לוינה שמא ייאסר. הוא שילפן לצבי רכסי [חבר מרכז החלוץ בווינה] והציע לו לבוא לאאכנ, להבריח שם את המכול ולעלות ארצה חזר. אולם צבי השיב לו, כי באוסטריה עדיין ישנם 1600 חלוצים והוא לא יעזוב אותם לנפשם. אם כך - השיב אהוד לצבי - גם אני חוזר לווינה.⁶⁷ אבריאל חזר לווינה, ויחד עם צבי החלו להעביר את החלוצים לסלובקיה כדי לשלוחם אתר כך בדרך הדאגובה לארץ. פינו גיזבורג, אשר לפני שובו ארצה ערך סיור בגרמניה והתעכב בהולנד, כתב ב-21 בנובמבר לאידלסון: 'בווינה חיסלו במשך כמה

להעפלה, כמסכנת את מעמדם של היהודים בחוץ ארצות-הברית. מאז ועד אז אוריאן היתה הסכמה שבשתיקה בין ארצות-הברית ובריטניה שארצות-הברית לא תחלץ על בריטניה לפתוח את שערי הארץ לפליטים, כי זו בעיה העומדת בפני עצמה, וכדברי נציג אנגליה בוועדה זן, חמורת זאת לא תחלץ בריטניה על ארצות-הברית להגדיל את מסכת ההגירה, מעל לזו שהיתה נהוגה כל השנים. יהודי ארצות-הברית, אף שמצוקת יהודי אירופה ודאי נגעה ללבם, לא הפעילו את מלוא משקלם הפוליטי על ממשלתם להגדיל את מסכות ההגירה, או לפחות להעניק את מסכות ההגירה, השמורות לנרמניה ולאוסטריה רק ליהודי ארצות אלה. בארצות-הברית שררה אבטלה ניכרת, 'פאטיוסיטים' ואטישמייים ניהלו מערכת העמולה ארסית נגד שינוי חוקי ההגירה לקליטת פליטים יהודים.⁶⁸ היהודים חששו מפני התגברות האנטישמיות, אם יציגו תביעות המפלגה יהודים לטובה. משום כך גם מרבית צירי ארצות-הברית קיבלו עליהם שלא להפך את ההסכמה שבשתיקה בין שתי המעצמות. זאת ועוד, יהודי אירופה היו שרדיים בפתח מפני העתיד, ולכן לא היה כל סוכי לגייס אצלהם כספים למטרות ציבוריות.

המקור היחיד למגביות היתה איפוא יהדות ארצות-הברית. כוועדה המדינית אמר א"ה טילכל בענין ההעפלה:

לא קיבלו תשובה כמה יהודים ברצונם להביא לארץ כמה זה יעלה וכיצד תשיגו את הכסף. אם אין כסף אין אמצעים, הענין ייכשל. כראש המגביות ומאחרת אני יודע מה יכולה של יהדות ארצות-הברית. אפשר לגייס 4 מיליון דולר, מום חצי לקייל וחצי לשאר הדברים. מנין תקחו כסף להביא 50,000 אדם תבואו לנציגות יהודי ארצות-הברית חשיגו עוד פחות. הם יאמרו: אם הכסף שנגייס מיעד לעליה בלתי-לגאלית, וצריך להילחם נגד אנגליה - מצטערם, איננו יכולים לעשות למענם דבר.

אם אחס מחנונים - כפי שהלכתי-הרחו בקונגרס הזה אכן מוכיחים - להמשיך במעשה בלתי-לגאלי, א-ל-גאלי כפאלסטינה, זה מאפשר לנו או מאלץ אותנו לשוב לארצות-הברית ולומר בכנות, שישם כסף מהקורות האלה לא יעז למעשה זה. יש כאלה [בארצות-הברית] הרוצים להיאבק באנגליה, לחת גבוי לעליה הבלתי-לגאלית, אבל הם מעטים. רובם של יהודי ארצות-הברית אינם רוצים להילחם ביודים האחרים של היהודים. אם יקראו בעיתונות כי אנגלים יוריס ביוחיים ויהודים יוריס כאנגלים - זה יעשה רושם רע.

ההחלטה הפנימית הזאת תהיה פומבית בעוד 24 שעות: 60 איש יודעים על כך כאן. 600 באי הקונגרס ישמעו על כך מהר, ואחר כך ידע זאת כל העולם. כאשר מליאת הסוכנות תחמם תשמעו את החנוכות. אם לא ניתן למנוע את הדבר - מקור נקלים יצמח מה. לא חשבו את הפער-הלבן, לא הביאו 40 או 50 ארץ. אין לכם מקורות.

ה ע ר ו ת

1.	Michael J. Cohen. <i>Palestine - Retreat from the Mandat</i> . London 1978 עמ' 32 ואילך.
2.	ברל כצנלסון, <i>הוצאת מפא"י, חשי"ח (להלן - ברל כצנלסון) כרך ט', עמ' 27.</i>
3.	יצחק שבתאי, <i>דברים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1972 (להלן - שבתאי) כרך ב', עמ' 419.</i>
4.	ספר תולדות ההגנה (להלן - סח"ח) כרך ב', עמ' 1020.
5.	שאול מאירוב, <i>רישום כרוניולוגי של פעולותיו בהגנה, עבור יהודה סלוצקי, מארזיניו הפדסי של ישראל גלילי.</i>
6.	ארצות תולדות ההגנה (להלן - אח"ה) חיק 4958.
7.	פקסי שבנקין מס' 52, 50, ארכיון הקיבוץ המאוחד (להלן - אק"מ).
8.	ספרו של דוד קוגן, <i>הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ז, עמ' 115, דבריו של שלמה צימרון.</i>
9.	ברל כצנלסון, <i>יומן, ארכיון בית ברל (להלן - אבי"ב). (האגדה שהגזיעה - אטיאטו ג' ב-21 בפברואר 1939).</i>
10.	שם, שם.
11.	שם, שם.
12.	אח"ה, חיק 3403/278.
13.	פרוטוקולים של שירות הגהות המוכנות (להלן - פרוטוקולים הגה"ס), 29.1.1938, ארכיון ציוני מרכזי (להלן - אצ"מ).
14.	פרוטוקולים של ישיבות מרכז מפא"י (להלן - מרכז מפא"י), 29. אבי"ב.
15.	שם, שם.
16.	ב. כצנלסון, <i>יומן, שם.</i>
17.	משה שרת, <i>יומן מדיני, עם עובד, 1974 (להלן - שרת), כרך ד', עמ' 99.</i>
18.	<i>A. J. Sherman. Island Refugees from the Third</i> London 1973. 1933-1939 עם אצ"מ.
19.	יומן של בוגריו, אח"ה, חיק 37, סימון 119.
20.	פרוטוקולים הגה"ס, 30/1, אצ"מ.
21.	וייצמן לגולדמן, 3.5.39; וייצמן לאלברט כחן 3.5.39, גנור וייצמן.
22.	שרחוק לבאטלר, 30.5.39, שם.
23.	וייצמן לגולדמן, 30.5.39, שם.
24.	מרכז מפא"י, 29/39, אבי"ב.
25.	ברל כצנלסון, כרך ט' עמ' 43.
26.	שם, עמ' 44.

שעות את ההכשרה. השאינו רק מקום הכשרה אחד.⁶⁶ שלחיה ההעפלה שהיו בקונגרס עזבו את זנונה ובאו לפאריס. שם ערכו הערכת מצב: לאחר שגם ישיגר ה"ל נחפסה, עמדה לרשותם רק האגודה יזררה, שהעפלה להחמק מן המשמרות הבריטיים וכבר היתה בדרך חזרה למאסריי. ברומניה עמדו ברפ"ל ורות קליגר במשא-אומן על הפירת האגדה והלדה. ברומניה היו מדרכונים אלפי חלוצים ופליטים מצ'כיה ומגורמניה ששהו בווינה וניקפו סכנה מאטר ומתנה ריכונ, והיה הברח והיציאה אל מחוץ לקבולוח הי"ידי. בסלינובינה, הולנד, בלגיה וצרפת היו אלפי חלוצים פליטי גרמניה שקיוו להפליג ממלג צפוני באניה כ"אסאביארי, שנחכדה וכבר הוכנה לקליטת עולים; בחור גרמניה והאצות שכבשה, ותכבוש בוודאי לכשתפוזר המלחמה, יישארו לכודים אלפי חלוצים ופליטים המצפים ליד מודריכה של שליה מן הארץ.

בהחמק לכך נקבע סידור עבודה כדלקמן: ברפ"ל ייצא לאיסטאנבול להקים שם בסיס חדש לפעולה; רות קליגר חשבה לרומניה לסיים ענין יד-לדה ולהביא להפעלה; משה אגמי יישאר בזנונה ומשיך משווייץ, אשר קרוב לוודאי תישאר נייטראלית, לרכז כספים ולקיים קשרים עם השליחים במקומות; שמריה צמרת וגדעון רפאל יישארו בצרפת, כדי להפנות את ידורה לרומניה להוצאת הקבוצה המתכונת בווינה; יהאלי, גינזבורג, שיניד ובראקסקי, הנשאים דרכונים ארצי-ארליים, ישונו לארץ.

פינו גינזבורג חזר לארץ ב-12 בדצמבר. את פעולתו כהעפלה חידש רק אחרי גמר מלחמת העולם; יהאלי שב לארופה ב-26 בנובמבר 1939, ושיניד - בינואר 1940. שיניהם באו לעזרת שלחיה ההעפלה, שעשו מאמצים נואשים להציל את המתקעים בגבול הגונוסלבי-רומני. בראקסקי חזר ארצה וכעבור שנה שב לשליחותו באירופה. שאול מאירוב נשאר עוד בפאריס כחודשיים, וכעבור זמן כהב על המקופה הזאת; בצרפת היה מצב של חוזר ובהו, דומה היה כי הקיץ הקץ על ההעפלה, אף-על-פי-כן לא נואש ונסע לאיטליה ומשם ניסה לפעול בעניני עלייה ב, ללא התלחה.⁶⁷ כעבור שנה חזר ייצא לעיראק לפתח משם גתיב להעפלה, בדרך היבשה.

בין פליטה גרמניה לפולין לבין הצטרפות איטליה למלחמה היה פסק זמן של כשננה חודשים, ומסתיים פרק בהעפלה והחחיל פרק חדש - הפלת יהודים מאירופה הכבושה.

המאבק בספר'הולקן והקמת המוסד לעלה ב'

מליצות זקופותה, 15.7.1939, א"ת, 1061/5.	.56
בראגניסקי, עמ' 227.	.57
פרוטוקולים הנתיים, 30/1, אצ"מ.	.58
אצ"מ, חטיבה 2, מיכל 2, חיק 8, חיק 41.	.59
שם, שם.	.60
חיק קולודין, אח"ת, 14/180.	.61
בראגניסקי, עמ' 228.	.62
שמרת צמרת, בוקר חמדי, הוצאת הקיבוץ המאוחד וביהדשטיה, תשי"ב, עמ' 56.	.62א
הוויכוח בקונגרס מחוץ הדר"ח הסטנוגראפי של הקונגרס היצני הבי"א, הוצאה עברית.	.63
הורכחו בועדה המדינית של הקונגרס - אצ"מ, S 5/1776.	.64
ראה ארתור ד. מוריס, העולם שחק, עברית יוסף עוזיאל, הוצאת בית לחמי הגישאות ע"ש יצחק קצנבלסון הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ב, עמ' 196 ואילך.	.65
בימי שואה, מפי שליחים בתחילת, הוצאת הקיבוץ המאוחד.	.66
ראיון עם צבי רכטר.	.67
גינזבורג לאילסלסן, מארכיטו ופרטי של פינו גינזבורג.	.68
ראה הערה 5.	.69
שם.	.70

אריות ל' אכנרי

טבעות כרד ב', עמ' 362.	.27
יומן זקופות, ישיבות בתינוטים, ארבעת החלקים (לחלק - אצ"מ).	.28
מרכז מפא"י, 29/39, אצ"מ.	.29
פרוטוקולים הנתיים, 30/1, 16-7-39, אצ"מ.	.30
שם, שם.	.31
שאל אינגור בראיון עם אהוד קיודר, אח"ת, חיק 5018.	.32
הערות ישראל גלילי לפרק 'התגובה היהודית על הספר'הולקן', בספר תולדות ההגנה כרד ב', עמ' 21. ההערות נרשמו בידי אורי כרני, אח"ת, חיק ישראל גלילי.	.33
מח"ת כרד ב', עמ' 32.	.34
שם, שם, כרד ב', עמ' 1062.	.35
שם, שם, 1063-1064.	.36
שם, שם, עמ' 1032.	.37
יחודה בראגניסקי, עם חוהר אל חוה, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1965 (לחלק - בראגניסקי), עמ' 138. בראגניסקי כותב כי השיחה התקיימה בלונדון, אך מצ המכתב המצוטט לחלק מסתבר כי גולומב נמש עמו בפאריס.	.38
בראגניסקי לאילסלסן, אצ"מ, חטיבה 2, מיכל 2, חיק 9, חיק 45.	.39
יעקב מרגלית, גורדוניה בפולין, הוצאת איחוד הקופות והקופותים 1980, עמ' 233 ואילך.	.40
אח"ת, 14/343.	.41
שרת כרד ב', עמ' 204.	.42
בראגניסקי, עמ' 138.	.43
ראה הערה 5.	.44
אח"ת, 14/343.	.45
ברל ב, יומן, אצ"מ.	.46
שם, שם, 3.4.1939.	.47
מימנו של דוידקת, אח"ת, 14/342.	.48
שם, שם.	.49
אח"ת, 14/343. לא ברור למי, אישית, שלח מאירוב את הדר"ח. טבעת קונספירציה פתוח הדר"ח בחטיבה 'שילום'.	.49א
מח"ת כרד ב', עמ' 79.	.50
אח"ת, 14/343.	.51
שם, שם, 14/343.	.52
שם, שם, המשך למכתב הקודם.	.53
ימנו של כרני, אח"ת, חיק 27, סימון 119.	.54
בראגניסקי, עמ' 219.	.55

JSSN 0333-7006

שושים

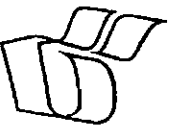
קבצים לחקר הקיבוץ
ותנועת העבודה

ג

תערוך

שלמה דרר

י א

יד סבוקין

מכון סבוקין לחקר ולימוד הקיבוץ
הוצאת הקיבוץ המאוחד תשמ"ב

© כל הזכויות שמורות ליד סבוקין
Hakibbutz Hameuchad Publishing House

נדפס ביישראל 1982
דפוס חדרקל בע"מ, תל-אביב